

неясно вираженим полом (intersexed) піддаються операціям, дослідники вказують, що в деяких випадках такі діти виховувалися як один пол після операції по усуненню анатомічної «двусмысленности», відчуваю, що вони належать до протилежного полу, а не тому, який їм «предназначили». Учені відзначають, що навіть дуже маленькі діти, які, як вважається, не можуть знати про хірургічне втручання і які піддалися йому, коли вони ще не були спроможні на вербальну комунікацію, переживають дискомфорт і погано пристосовуються до оточуючого середовища внаслідок невідповідності «передбаченого» гендера їхньому реальному гендеру. Транссексуали також переживають розрив між телом і їхнім гендером. Таким чином, вчені роблять висновок: якщо є внутрішня «правда» гендера в картезіанському сенсі, то не можна сказати, що гендер повністю можна пояснити як соціокультурний конструкт. Якщо гендер не просто обумовлений культурою, тоді, в кінцевому рахунку, повинно бути щось внутрішнє, певне логічне, але невисказане і невиразиме. Але залишається питання, наскільки ця «невисказаність гендера» може приписуватися природним і генетичним вимогам, прийнятим до уваги те, що всі ми народилися в світі, насиченому гендерними нормами, яким ми повинні відповідати. Ці норми «передбачують», і ми реагуємо на них задолго до того, як знаємо про способи кодування комунікації в мові. Очевидно, що трансгендерні конвенції вимагають переробки ідей, які стосуються інтерсуб'єктивності і перформативності (останні будуть розглянуті пізніше). Постмодернізм пропонує таке бачення, яке утверджує: між полом і гендером немає прямої каузальної зв'язи. Деякі теоретики гендера доводять, що гендер передбачує пол. Наші уявлення про біологію еманують з деяких культурно специфічних і історично дискретних передбачуваних концепцій гендера, нормативна сила яких виводиться з дискурсу біології, яка також виступає предметом дії гегемоністських сил. «Правда» о наших тілах, як виявляється, відображає певні культурні передубеження, включаючи ідею про те, що «природні» пояснення краще за все підійдуть для соціальних феноменів. С цієї точки зору будь-які наші ідеї про гендер будуть наслідком внутрішньої природи пола. С іншої сторони, якщо бути послідовними, приверженці соціального конструктивізму повинні опровергнути ідею, що пол первинний, що він логічно і хронологічно передбачує будь-яку свою інтерпретацію. Таким чином, немає метафізичного або онтологічного передбачування або превосходства, яке диктувало б ідеології гендера. Ідеологічні конструкти виникають, набувають привілейованного положення і легітимності і виступають природними, тобто «базовою» роллю пола виступає соціальний консенсус о тому, який пол повинен бути. Ідеалізований і натуралізований статус біологічних претензій повинен, відповідно, приписуватися не таким-то внутрішнім характеристикам, а саме тому процесу, з допомогою якого домінуючі погляди входять в обіг, поширюються і представляються невіддільними.

Список использованных источников

1. Миллет К. Сексуальна політика. /К. Миллет – К.: Основи, 1998. – 619 с.
2. Di Stefano C. Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity and Postmodernism /C. Di Stefano // Feminism/Postmodernism. – New York and London: Routledge, 1990. – P. 63–82.
3. Firestone S. The Dialectic of Sex: The Case of or Feminist Revolution. /S.Firestone – Farrar, Straus and Giroux, 2003. – 240 p.
4. Flax J. Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory/J. Flax //Feminism / Postmodernism. – New York and London: Routledge, 1990. – P. 39–62.

Skiba, E.K. Postmodern about fluidity and vagueness of gender roles

Constrictions of femininity in contest of postmodernism's giving up essential men and women are analyzed. Fundamental elements of our identity, consequences of gender as analytic category involving are researched to determinate the power and sex correlation.

Key words: gender, feminism, gender identity, emancipation grand narrative, femininity, masculinity, sex, transgender individuals, essential femininity, essential masculinity.

Феномен дитинства у взаємодії наукових підходів: сутність та основні характеристики

Розглянуто розмаїття контекстів дослідження дитинства та проаналізовано основні інтерпретації сутності даного феномену, обґрунтовано необхідність цілісного усвідомлення проблематики дитинства.

Ключові слова: дитинство, проблематика дитинства.

Початок третього тисячоліття з притаманним йому нестримним розгортанням типологізації та стандартизації образу життя людини, і, внаслідок цього, загрозою її неповторній індивідуальності, закономірно посилив увагу дослідників до вивчення соціального аспекту становлення особистості, який органічно включає в себе проекцію дитячого періоду її розвитку. З іншого боку, світоглядні та методологічні зрушення наукового знання створили передумови для введення проблематики дитинства до глумачення реальності. В результаті зростання цікавості до змісту і статусу даного явища в сучасному суспільстві зробило феномен дитинства одним із пріоритетних об'єктів загально-гуманітарних досліджень.

Зауважимо, що на постнекласичному етапі розвитку науки і філософії дитинство розглядається як складний і багатовимірний феномен, опосередкований багатьма соціально-культурними факторами, а дитина виступає не просто черговим елементом, утворюючи разом з іншими картини світу, але й активним учасником усіх соціальних і природних процесів. Оскільки постнекласична наука відмовляється від визнання універсальних наукових методів, припускає використання найрізноманітніших інтерпретацій існуючої реальності, це значно посилює плюралізм думок щодо сутності дитинства. Наприклад, в дослідженні зазначеної проблематики поряд з математичними, кількісними починають широко використовуватися й якісні, «розуміючі» методи, які передбачають високий ступінь рефлексивності та певне «співпереживання» досліджуваному феномену. Позитивом такого «діалогу» альтернатив є можливість уникнення однозначності у визначенні сутності феномену дитинства за рахунок включення до його наукового образу найрізноманітніших явищ соціокультурної дійсності, що досі не отримали єдиної інтерпретації та перебувають у стані постійних змін і перетворень. Вказані постнекласичні інтенції виводять тему дитинства на рівень міждисциплінарної проблеми, що знаходиться на перетині різних наук: педагогіки, історії, антропології, психології, соціології, етнографії, культурології, фізіології, права тощо. Кожна з них має свої напрацювання в його дослідженні, спирається на власне розуміння особистості дитини та сенсу дитинства загалом.

Вперше поняття «дитинство» як загальна фаза розвитку людини було визначено в сімейній педагогіці епохи Відродження, описано в працях К. Гельвеція, Д. Дідро, Я. Корчак, Дж. Локка, Й. Песталоцці, Ж-Ж. Руссо. Надзвичайно вагомою для розуміння сенсу дитинства є педагогічна спадщина видатних вчених Я. Коменського, Я. Корчак, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Культурне значення розвитку людини і дитинства в цілому представлено положеннями конкретно-історичного та філософського підходу, зокрема, такими авторами, як: П. Бюхнер, В. Вундт, К. Гроос, М. Дюбуа-Реймон, М. Кляйн, М. Мід, Ж. Піаже, Е. Фромм, В. Штерн, Е. Еріксон, К.-Г. Юнг, К. Ясперс та інші.

Проблеми психофізіологічного розвитку дитини, специфіку її дорослішання в залежності від вікового періоду в своїх працях аналізували: П. Блонський, Л. Божович, Л. Венгер, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Е. Еріксон, Д. Ельконін, Д. Зіглер, В. Зеньковський, В. Зінченко, Г. Крайт, М. Лисіна, Ф. Михайлов, В. Мухіна, Л. Обухова, О. Толстих, З. Фрейд, Л. Хьелл, Н. Шумакова та ін.

Соціологічна перспектива вивчення дитинства представлена двома відносно самостійними напрямками аналізу даного феномену. Перший з них охоплює роботи, що розглядають дитинство в якості особливої культурно-історичної цінності. Зокрема, в роботах Ф. Аріеса, Ф. Боаса, В. Вялової, Л. Демоза, Л. Кузнецової, Б. Маліновського, М. Мід та ін. еволюція дитинства і зміни його змісту досліджуються в контексті розгляду окремих етапів історичного поступу суспільства.

Соціокультурні аспекти розвитку дитинства – проблемне поле другого напрямку – аналізують у своїх дослідженнях П. Брюкнер, Д. Ріхтер, С. Фріс, Х. Сахер, Дж. Уотсон та ін. Російськими дослідниками Є. Рибинським, С. Щегловою, Ю. Овінової, С. Кузнецовою та ін. активно розробляються такі напрями, як соціальні реальності дитинства та його стартовий потенціал, особливості соціального захисту дитинства та проблеми його існування у сучасному суспільстві. Цікавим, зокрема, є підхід «екології людського розвитку», запропонований У. Бронфенбреннером, який робить акцент на системності процесу соціалізації дитини та її самоактивності. Заслугове найпильнішої уваги і постійно здійснюваний в останні п'ятнадцять–двадцять років у розвинутих країнах соціологічний моніторинг сфери освіти дітей, який демонструє зміни як у соціокультурному становищі дітей, так і у ставленні дорослих до даного феномену.

Через призму історії, психології, етнографії, звертаючись до витоків європейської культури, історіографії та методології гуманітарного знання проблематику дитинства розробляли Р. Апресян, В. Безрогов, Л. Беляєва, І. Бестужев–Лада, С. Дерябо, Г. Зверева, С. Іконнікова, М. Каган, І. Кон, О. Кошелева, В. Кудрявцев, Л. Кураєва, І. Куліковська, Е. Куруленко, А. Лурія, І. Мальковська, В. Мацькевич, Н. Менчинська, М. Несмеянова, М. Осоріна, М. Петров, В. Сімонов, Е. Тейлор, Д. Фельдштейн, Д. Фрейзер та ін. Досліджуючи історичне коріння дитинства, дані науковці обґрунтували тісний зв'язок даного феномену з культурою людства.

Безліч цікавих ідей щодо виховання й розвитку дитини містять роботи сучасних дослідників В. Абрамкової, Ю. Азарова, Ш. Амонашвілі, О. Асмолова, Г. Ковальнової, Г. Щедровицького та ін. Значної активності нині набуває вивчення дитинства як особливої субкультури, представлене у працях таких науковців, як М. Гудмен, Т. Алієва, Н. Короткова, В. Мухіна, Е. Большунова, В. Савченко та ін.

Розвиток українського дитинознавства пов'язаний з іменами О. Артемової, А. Богущ, З. Болторович, Г. Виноградова, Н. Гавриш, Н. Заглади, О. Капиці, Г. Кловак, О. Кононко, Я. Кузьмів, С. Курінної, Т. Пироженко, Н. Побірченко, Н. Рогальської, Н. Сивачук, М. Стельмаховича, В. Струманського та ін.

Зазначене розмаїття контекстів дослідження дитинства, яке чітко вказує на його необмеженість будь-якими дисциплінарними кордонами, позначилося і на кількості поданих науковцями визначень даного феномену. Наведемо лише декілька з них, в яких дитинство – це:

- автономна соціокультурна реальність, своєрідна субкультура, яка володіє власною мовою, структурою, функціями, навіть традиціями (І. Кон);
- системна якість особистості, яка формується на ранніх стадіях життєвого розвитку і зберігається протягом усього життя (П. Лесгафт, К. Вентцель);
- виражена в діях і мові сукупність об'єктів, подій, процесів, соціальних інститутів і соціальних практик у відношенні дітей; ця сукупність формується й підтримується суспільством, а також постійно відновляється в процесі життєдіяльності дітей, які освоюють соціальність та інтегруються у соціум (С. Щеглова);
- особливий стан розвитку в суспільстві та узагальнений суб'єкт, що цілісно протистоїть дорослому світу й взаємодіє з ним на рівні суб'єкт–суб'єктних відносин (Д. Фельдштейн);
- місце, де відбувається процес постійного фізичного росту, психічного розвитку, засвоєння соціальних норм і самовизначення дитини у соціумі; місце, де проходить розвиток почуттів дітей і підлітків (А. Журавльова);
- постійно поновлювана сукупність індивідів, які перебувають на особливій стадії життєвого циклу від народження до повноліття, і, одночасно, – динамічне соціальне явище, що будується на особливих суспільних зв'язках і відносинах, спрямованість яких визначається поступовим розгортанням положення дитини як об'єкта виховання й одночасно як суб'єкта суспільного життя (Є. Рибинський);

· особлива субкультура життя людини; дитина – суб'єкт культури, здатний до культурного саморозвитку та самозміни, якому необхідно забезпечити умови для соціалізації та культурної ідентифікації (представники культурологічного підходу сучасної педагогіки);

· феномен життя людини і культури, відкрита система з багатоманітними «перетікаючими» один в одне явищами: соціальними в культурні, культурними в освітні тощо (представники антропологічного підходу до вивчення феномену дитинства).

Відсутність ґрунтового досконалого визначення поняття «дитинство» частково можна пояснити тим, що виокремлення самого феномену розпочалося порівняно недавно. Зокрема, на думку засновника сучасної історії дитинства Ф. Аріеса, періодом його відкриття слід вважати XVII ст. Свій погляд дослідник обґрунтовує майже повною відсутністю дитячої тематики у мистецьких творах до XII ст., показуючи, як поява зображень дітей символізувала поступове зростання уваги до періоду дитинства, усвідомлення його ваги і значення у розвитку суспільства, сприйняття дитини як людської особистості. Наприклад, вказуючи на представлення дітей у вигляді зменшених дорослих і лише в релігійно–алегоричних сюжетах (образи ангелів, оголена дитина як символ душі померлої людини та Ісус–дитина тощо), Ф. Аріес робить висновок про неувагу суспільства до дитини.

Іншим чинником аналізу «відкриття» дитинства є для Ф. Аріеса подана на картинах еволюція дитячого одягу, в якій окреслюється три тенденції:

- фемінізація (костюм маленьких хлопчиків переважно подібний до жіночого одягу);
- архаїзація (одяг дітей в конкретний історичний відрізок часу повторює дорослий костюм минулої епохи);
- використання для дітей вищих прошарків суспільства дорослого костюму представників нижчих прошарків [1, с.45].

Визначаючи вагомість зроблених дослідником висновків, разом з тим вважаємо за необхідне вказати на низку суттєвих недоліків. Зокрема, переконані, що сутність феномену дитинства навряд чи можна пояснити лише спираючись на появу дитячих портретів чи особливості дитячого одягу. Навіть справедлива теза дослідника про те, що мистецтво є віддзеркаленням суспільного розвитку, не доводить, що воно спроможне забезпечити цілісне осмислення дитинства у всій його неповторності. Обмежуючим чинником проведеного аналізу виступають також: відірваність від соціально–економічного рівня розвитку суспільства; часова (розпочата лише із Середньовіччя), «європейська» та за прошарками населення (подаються дані тільки про дитинство представників знаті) вузькість аналізу.

Проте, не дивлячись на згадані суперечливі моменти, ми цілком погоджуємось із думкою І. Кона, який до досягнень концепції Ф. Аріеса відносно обґрунтування дитинства не просто як природної універсальної фази людського розвитку, а як поняття, що характеризується складним, неоднаковим у різні епохи соціальним і культурним змістом [3, с.40].

Не менш цікавими є й погляди на еволюцію дитинства Л. Демоза, М. Мід, Б. Маліновського та Е. Куруленко. Зокрема, Л. Демоз осмислюючи загальні закономірності розвитку дитинства, вказує на поступове зростання ступеню його незалежності від дорослого світу. До переліку причин даного процесу дослідник включає зміни характеру взаємовідносин батьків і дітей. Спираючись на аналіз їх особливостей, Л. Демоз поділяє всю історію цивілізації на шість періодів, кожному з яких притаманні відповідний стиль виховання і форма взаємовідносин батьків і дітей:

1. інфантицидний стиль (з найдавніших часів до IV ст. до н.е.), який характеризується поширенням дитовбивства та його спокійним сприйняттям у суспільстві;
2. кайдючий стиль (IV–XIII ст.ст.), в якому відбуваються зміни, викликані визнанням наявності у дитини душі. Внаслідок такого «відкриття» інфантицид втрачає популярність, однак дитина залишається для батьків певною мірою «небажаним» об'єктом, якого прагнуть позбутися. До головних способів досягнення цієї мети можна віднести віддавання дитини годувальниці, у монастир, в іншу родину на виховання, або тримання в суворих обмеженнях у власному домі;
3. амбівалентний стиль (XIV–XVII ст.ст.) символізує дозвіл дитині на входження в емоційне життя батьків та отримання частини належної уваги, і одночасно з цим,

заперечує її право на самостійне духовне існування. Типовий педагогічний образ даної епохи – «ліплення» характеру дитини як заготовки з глини чи воску. При цьому будь-які вияви дитячого спротиву жорстоко придушуються;

4. нав'язливий стиль (XVII ст.), за якого дитину вже не вважають небезпечною істотою чи пересічним об'єктом фізичного догляду. Батьки поступово наближаються до дитячої особистості, однак ускладнюється цей поступальний рух їх прагненням тотального контролю не лише поведінки, а й внутрішнього світу, думок та волі дитини. В результаті відбувається загострення конфліктів між поколіннями;

5. соціалізуючий стиль (XIX – середина XX ст.), в якому метою виховання стає не стільки підкорення дитини, скільки тренування її волі, підготовка до майбутнього самостійного життя. Разом з тим дитина продовжує розумітися, скоріше, як об'єкт, ніж суб'єкт соціалізації;

6. допомагаючий стиль (із середини XX ст.) передбачає, що дитині краще за батьків відомо, що їй необхідно на кожному етапі життя. Відповідно, батьки намагаються вже не дисциплінувати дитину, а всіляко допомагати їй індивідуальному розвитку. Таке прагнення стимулює виникнення емоційної близькості з дітьми, взаєморозуміння, емпатії тощо [2].

Зауважимо, що масштабність представленої концепції Л. Демоза не виключає притаманної їй однобічності, адже історія дитинства не може вважатися цілісною поза широким соціокультурним контекстом, охоплюючим еволюцію способів виробництва, статевої та вікової стратифікацію, систему міжособистісних відносин, характеристику типів сім'ї, а також ціннісних орієнтацій представників відповідної культури.

М. Мід і Б. Малиновський у своїх працях досліджують вплив на процес становлення людини соціокультурних факторів. На думку М. Мід, у кожному суспільстві дитина приходить у світ, володіючи низкою універсальних біологічних передумов – «ключів», серед яких: особливості статі й темпераменту, безпорадність, залежність від дорослих тощо. На своєрідності використання цих «ключів» кожною культурою та характері зв'язків між поколіннями дослідниця вибудовує власну концепцію трьох форм культури:

- постфігуративної (діти навчаються головним чином у своїх предків);
- кофігуративної (діти і дорослі вчаться, насамперед, в однолітків);
- префігуративної (дорослі вчаться також у своїх дітей) [9].

Відзначаючи всі переваги концепції М. Мід, Є. Молевіч основним її недоліком вважає те, що «конфлікт поколінь» у ній розглядається як заперечення їх спадкоємності. На думку дослідника, розрив спадкоємності поколінь ставить під сумнів життя суспільства, оскільки іншої форми соціалізації молоді людство досі не винайшло. Тож згаданий М. Мід «конфлікт поколінь» він радить розуміти не як заперечення їх спадкоємності, а як певну екстремальну форму цієї спадкоємності [10, с.37].

Тимчасовою частиною соціальної структури будь-якого суспільства бачить дитинство Дж. Квортруп, підкреслюючи, що її концепція не суперечить розумінню дитинства як перехідного періоду. Діти, на думку дослідниці, належать до суспільства не як матеріал, що потребує обробки, і не як власність держави. Дитинство – частина соціальної структури суспільства внаслідок того, що діти беруть активну участь в організованих видах його діяльності, й основні соціальні явища впливають на них не менше, ніж на дорослих. Саме тому соціальні, економічні, політичні процеси, від яких безпосередньо залежать можливості та перспективи соціуму, слід віднести до найвагоміших чинників, що визначають основні параметри дитинства та якість життя дітей [15, с.14–15].

У схожому ключі розробляє проблематику дитинства дослідниця Л. Кураєва, стверджуючи, що навіть процес перетворення дитини на дорослу особистість не заперечує факт належності дитинства до соціальної структури як її частки. Відповідно, питання щодо змісту і меж дитинства, його конституювання в суспільстві загалом потребують значно глибшого і детальнішого осмислення [6, с.4].

Сумнів щодо соціальної та економічної відокремленості періоду дитинства у порівнянні зі зрілістю знаходимо у функціоналістських ідеях. Серед прибічників подібних поглядів на дитинство слід назвати К. Девіса, який підкреслював, що найважливіші суспільні функції людина виконує в дорослому віці, а не в дитинстві. Виходячи з цього, ставлення суспільства до дитини є скоріше підготовчим, а його оцінку можна визначити

як здебільшого потенційну. К. Девіс вважає, що будь-яке вчення, за яким потреби дітей перебувають на першому місці, а потреби суспільства – на другому, – соціологічна аномалія. Спираючись на подані у дослідженні аргументи, К. Девіс робить висновок, що дитинство – перехідний період, метою якого є об'єднання дитини з суспільством [12].

Як окремі класи розглядає дітей і дорослих О. Болдінг. Причому класовою дією вона вважає законні дії, що здійснені по відношенню до будь-якої категорії людей (жінки, діти, літні люди або особлива група етнічних чи расових меншин тощо) на основі членства у цій категорії, а не внаслідок індивідуальної ситуації чи потреби [11, с.63].

Слід визнати, що наведений погляд на статус дитинства є досить поширеним і навіть знайшов своє відображення в законодавстві розвинутих країн, де для позначення дітей як частини населення використовується термін «неповнолітня група». Однак, вказаний статус неповнолітніх має подвійне значення: в першому випадку він може вважатися перевагою, тому що гарантує особливе ставлення та необхідний суспільний захист. З іншого – подібний статус символізує закритість для дітей оточуючого їх дорослого світу, оскільки визнання існування у соціальній структурі суспільства дитинства як неповнолітньої групи з власними особливими інтересами і потребами змушує визнати й існування домінуючої групи дорослих, наділеної значно вищим соціальним статусом і ширшими привілеями. Зважаючи на те, що дорослі, як правило, висловлюють власне ставлення до дитинства у паттерналістичній формі, обґрунтовуючи власні вчинки користю для дітей, постає ще низка питань, зокрема: чи враховується думка дітей при розробці державної політики в інтересах дітей, і чи можна вважати безперечним представленням їх інтересів слова дорослих, сказані від їхнього імені. Як бачимо, суперечливість ситуації актуалізує потребу аналізу задіяності дітей у повноцінному житті соціуму та проведення чіткої межі між захистом дітей від суспільства та їх виключенням із нього.

В якості підготовчого етапу до «повноцінного» дорослого життя, своєрідного «об'єкту соціалізації» розглядають дитинство також Т. Парсонс і Ш. Айзенштадт. Останній, зокрема, підкреслює обов'язковість отримання кожною дитиною знань та навичок, необхідних для здійснення майбутніх дорослих суспільних ролей. Дослідник зауважує, що у примітивних суспільствах зміна статусу від дитини до дорослого – досить нескладний процес, оскільки засвоєні малюком родинні цінності подібні до цінностей, які визначатимуть його доросле життя. Притаманний сучасному індустріальному суспільству певний структурний розрив між родиною, де виросла дитина, та соціально-економічною системою, в якій вона згодом посяде відповідне місце, виступає, на думку Ш. Айзенштадта, причиною зростання тривалості набуття дитиною статусу дорослого [13].

Як «життя в іншому світі» розглядає дитинство Дж. Гарбаріно, підкреслюючи, що в сучасну епоху бути дитиною символізує захищеність від економічного, політичного і сексуального впливів [14, с.120]. Хоча Дж. Гарбаріно на відміну від К. Девіса віддає перевагу інтересам дитини, однак, вони єдині у переконанні про її неналежність до суспільства. На думку обох дослідників, діти – це об'єкт громадського впливу з метою підготовки до повноцінної діяльності в межах суспільної системи.

Дослідниця Е. Куруленко розглядає еволюцію дитинства в тісному зв'язку із зміною соціально-економічної структури та форм суспільної діяльності людей і виділяє три провідні макросоціальні тенденції, під впливом яких видозмінюється даний феномен:

- зростання кількості соціальних інститутів і зміна значущості конкретних актів соціалізації;
- підвищення активності, суб'єктивності та креативності самої дитини;
- ускладнення цілей і методів соціалізації, яке суттєво змінює структуру, функції та потенційний ефект соціалізації [8, с.54].

Спричинена динамічним зростанням обсягу набутих людством знань, умінь і навичок диференціація та спеціалізація форм їх передачі з покоління у покоління дозволяє Е. Куруленко обґрунтувати висновок, що в сучасному світі не наслідування, а саме творчість виступає обов'язковим чинником адаптації підростаючого покоління до стрімких змін соціокультурних умов життя [7, с.20].

Такі вчені, як В. Безносос, О. Грекалов, В. Зеньковський, В. Кудрявцев, В. Кушелєв, С. Ліхачов, К. Султанов, В. Щербаков та ін. вивчають феномен дитинства і саму

дитину як майбутнього повноправного члена соціуму; як особистість, якій належить засвоювати, осмислювати, зберігати, збагачувати та передавати наступним поколінням культурний спадок суспільства.

Зокрема, на думку В. Кудрявцева, дитинство слід розглядати цілісно: як етап індивідуального розвитку; як час інтеріоризації досвіду старших поколінь молодшими; як період, що являє собою не лише фізіологічне, психологічне, педагогічне, а й складне соціокультурне явище з власною історією походження та природою. Про поступовий рух людства до усвідомлення значення даного феномену свідчить, зокрема, виникнення в останні десятиліття таких наукових напрямів, як культурно-історична психологія дитячого розвитку, етнографія дитинства, історія дитинства, екологія дитинства, культурологічно зорієнтована теорія вікового розвитку «Его», генетична епістемологія та ін. [5, с.47].

Певна суперечливість у розумінні сутності дитинства помітна й у напрацюваннях інших галузей наукового знання, для яких цей феномен не є центральною дослідницькою проблемою. Так, наприклад, науки медико-біологічного циклу (педіатрія, дитяча психіатрія, педологія) вивчають дитинство як період зростання людини, а дитину – як людську істоту із специфічними віковими захворюваннями та незавершеним фізичним розвитком. В юридичних дослідженнях дитинство розглядається як період життя людини від народження до вісімнадцяти років (повноліття), для якого характерне поступове розширення обсягу дієздатності в залежності від вікового етапу. Економіка також оперує поняттями «дитинство» й «діти», але використовує їх, як правило, для позначення певної групи населення, яка до досягнення працездатного віку вважається «некорисною» для економічного поступу держави. Подібного погляду дотримується й демографія, для якої діти й підлітки – елемент народонаселення, що не задіяний у відтворенні населення, а отже й менш цікавий за дорослих його представників. Історики літератури, мистецтвознавці, фольклористи також не раз зверталися до теми дитинства, аналізуючи його образ в народному фольклорі, літературних джерелах і творах образотворчого мистецтва скоріше як один з характерних елементів певної культурної епохи.

Безперечно, вказане розмаїття підходів до вивчення дитинства заважає його цілісному усвідомленню та визначенню сутності й ролі цього надзвичайно важливого для становлення особистості періоду. Тож не дивно, що педагогіці, яка століттями була першою і головною дослідницею проблематики дитинства, нині, враховуючи сучасні зміни суспільного й наукового ставлення до феномену дитинства, глобальне переосмислення його природи, місця та значення у соціумі, досить складно охопити даний феномен у всій його повноті, подолати звичну для наукових досліджень орієнтацію на односторонній розгляд у певному ракурсі – психологічному, соціологічному, культурологічному, історичному тощо. Як цілком справедливо відзначає В. Кудрявцев, «ми до сьогоднішнього дня не володіємо достатньо розробленою методологією полідисциплінарного вивчення проблематики дитинства» [4, с.3]. Відповідно, поняття «дитинство» та «діти» досить часто трактуються неоднозначно й суперечливо.

Як бачимо, не дивлячись на величезний обсяг інформації, накопичений про дитинство людством, значну кількість праць, присвячених його аналізу, та розмаїття підходів до його вивчення, і в наш час цей феномен можна вважати малодослідженим, а в певному розумінні, навіть загадковим явищем. Грунтовного осмислення потребують, зокрема, такі теоретико-методологічні проблеми, як філософське розуміння «дитинства», активність і саморозвиток дитини, раціональне та ірраціональне у даному процесі. Необхідним є більш глибокий розгляд проблеми історичної еволюції дитинства та зміни парадигм його розвитку в контексті зміни філософського образу людини; аналіз відповіді дитинства на глобальні виклики сучасної епохи глобалізації та інформаційної революції тощо. Актуальним й необхідним завданням є створення єдиного філософського вчення про дитину, яке має виявити можливості реалізації дійсного гуманізму як ідеалу розвитку людства.

Список використаних джерел

1. Ариес Ф. Возрасты жизни / Ф. Ариес // Философия и методология истории: сборник статей. – М., 1977. – С.39–47.
2. Демоз Л. Психохистория [Текст] / Л. Демоз. – Ростов–на–Дону: «Феникс», 2000. – 510 с.

3. Кон И.С. Ребенок и общество / И. Кон. – М.: Наука, 1988. – 271 с.
4. Кудрявцев В.Т. Исследование детского развития на рубеже столетий / В.Т.Кудрявцев // Вопросы психологии. – № 2. – 2001. – С.3–24.
5. Кудрявцев В.Т. Смысл человеческого детства и психическое развитие ребенка: Учебное пособие / В.Т. Кудрявцев. – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 156 с.
6. Кураева Л.Г. Детство как социокультурная ценность: Автореф. дис. ... канд. социол. Наук / Л.Г. Кураева. – Саратов, 1995. – 22с.
7. Куруленко Э.А. Творчество в пространстве культуры детства / Дети и старики как группы риска: миссия социальной работы в обществе переходного типа. Сборник статей и материалов международной конференции (15–17 мая 2000). – Самара, 2001. – С.17–21.
8. Куруленко Э.А. Историческая эволюция детства. Социокультурный аспект / Э.А. Куруленко // Вестник СамГУ. – Самара: СамГУ, 1998. – №1. – С. 47–55.
9. Мид М. Культура и мир детства. Избр. Произведения / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 428 с.
10. Молевич Е.Ф. Общая социология: Учебное пособие для студентов гуманитарных специальностей / Е.Ф.Молевич. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 1997. – 108 с.
11. Boulding E. Children's Rights and the Wheel of Life / E. Boulding – New Jersey: Transaction Book, 1979. – 164 p.
12. Davis K. The Child and Social Structure / K. Davis // Journal of Educational Sociology. – Vol.14. – P.211 – 219.
13. Eisenstadt S. From Generation to Generation / S. Eisenstadt – N.Y.: Glencoe, 1956. – 102 p.
14. Garbarino J. Can American Families Afford the Luxury of Children? / J. Garbarino // Child Welfare. – Vol.65. – № 2. – P.112 –120.
15. Qvortrup, J. Childhood as a social phenomenon/ J.Qvortrup. – Budapest; Viena: European Centre for Social Welfare Policy and Research, 1991. – 39 p.

Загарницькая И.И. Феномен детства во взаимодействии научных подходов: сущность и основные характеристики

Рассматривается разнообразие контекстов исследования детства и анализируются основные интерпретации сущности этого феномена, обосновывается необходимость целостного осознания проблематики детства.

Ключевые слова: *детство, проблематика детства.*

Zagarnytska, I.I. Phenomenon of childhood in the interaction of scientific approaches: nature and main characteristics

Variety of contexts of studying childhood and basic interpretations of the nature of this phenomenon have been reviewed, necessity of a holistic understanding of problems of childhood has been grounded.

Key words: *childhood, problems of childhood.*